

Ununenud sõnad kohanimedes

Marja Kallasmaa

eesti keele instituudi vanemteadur

Kohanimedele omase konservatiivsuse tõttu võib neis olla säilinud liiteid ja vorme, mis on ühiskeeles või murdes hääbumas. Näiteks praegu lõunaeestilised sõnad *pedajas* ja *susi* tulevad kohanimedes laialdaselt ette ka Põhja-Eestis. Isegi niisuguseid sõnu võib kohanimedest leida, mida eesti keel kunagi on tundnud, kuid mida leiame tänapäeval ainult veel sugulaskeeltes säilinuna.

Kohanimedes võib säilinud olla jälgi sõnadest, mis keeles on olemas olnud, kuid mida tänapäeva keeles enam ei kasutata või kasutatakse hoopis teises tähenduses. Võrreldes sõna levikut kohanimedes ja sõna üldnimelist levikut, on võimalik teha järeldusi sõna varasema leviku kohta. Rusikareegel on: kui mingi sõna esineb kohanimeosana kitsamal territooriumil kui üldnime, siis tuleb nende kohanimeosade levikut pidada üldnime varasemaks levilaks, mis tänapäevaks on laienenud.

Näiteks esineb järelois *-pere* küla- ja talunimedes Pärnu–Narva joonest põhja pool. Tegemist on läänelise nähtusega, Virumaal on *pere-lõpulist* küla- ja talunimede tihedus väiksem kui Lääne-Eestis. Valdek Pall on oletanud, et üle-eestilise sõna *pere* üks tähendusi ‘talu’ oli levinud just alal, kus see sõna esineb kohanime järeloisena.

Vastupidi, kui mingi sõna esineb kohanimeosana laiemal alal kui tänapäeval üldnimi, siis on sõna levila hiljem kokku tõmbunud. Põhimõtteliselt on eesti keele ja murrete uurijal seega võimalus sõnade leviku põhjal kindlaks teha kultuurihoovuste ning osaliselt ka rahvarühmade liikumisteid ja levikut. Muidugi peab ainestik niisuguste otsuste tegemisel olema piisavalt suur. Tegelikuses on rahva liikumisteede kindlakstegemine kohanimede põhjal väga keeruline. Enamasti siiski pole uurijal kasutada laialdast keeleteaduslikult töödeldud nimematerjali, samuti on eesti keeleala liiga väike – peaaegu võimatu on eristada siirdnimesid neist juhtudest, kus nimi peegeldab üldnime varasemat levikut. Muidugi näitavad siirdnimed (nimed, mille inimesed on uude kohta kaasa võtnud) samuti inimeste ümberpaiknemist. Esialgu aga peab läbi töötama terve hulga üksiknimesid. Toon kaks näidet.

Konuvere

Rapla maakonnas Märjamaa vallas on Märjamaa ja Vigala kihelkonna piiril *Konuvere* küla. Nime on esimest korda mainitud 1563 mõisana (*Konofer*). Mõisanimi aluseks on ilmselt olnud vana *vere*-lõpuline külanimi. Nimi ise ongi vanem kui mõisa esmamaining, juba 1543 on Pärnu-Jaagupi kihelkonnast Langerma vakuse¹ järel mainitud üksjalga (arvatakse, et üksjalg on oma nime saanud sellest, et tegi mõisale ühe jalapäeva nädalas) *Konofer Jakob*, kes võis lisanime saada päritolu järgi Konuverest (hiljem on Langerma külas *Konnapere* talu). Siiski pole kindel, et nime *Konofer Jakob* puhul on tegemist ülalmainitud Konuverega, sest Konuveresid on Eestis olnud rohkem: Läänemaal on veel olnud Konuvere (hiljem *Kundra*) Ridala kihelkonnas Võnnu mõisa all (hiljem Kirimäega koos), mida on mainitud juba 1341 *Kunevere*, Mellini atlas 1798 *Konfer*. Lauri Kettunen tunneb Otepää kihelkonnast külanime *Konovere*. Otepää nimele on L. Kettunen võrdluseks toonud verbi *konutama* ja oletusliku isikunime **Konoⁱ*². Kettunen on oma isikunimeoletuses ilmselt lähtunud sellest, et suure osa idapoolsete *vere*-lõpuliste kohanimedest esiosa on isikunimi. Siiski tuleb mainida, et läänepoolsetes *vere*-nimedes esineb esiosas suuri erinevusi võrreldes idapoolsetega ja siin ei pruugi esiosa aluseks sugugi olla isikunimi. Samas korduvad mitmed Ida-Eesti *vere*-lõpulised kohanimed Lääne-Eestis.

Võimalik, et Läänemaa *Konuvere* esikomponendi lähtekohaks on Põhja-Eesti murdeist kadunud sõna *kond* : *konnu*, mis veel Hupelil esineb tähenduses 'vesine maa, mis vilja ei kanna'. Nimes oleks sel juhul *nn* omastavas käändes lühenenud (allegromuutus).

Läänemaa Konuverega on tõenäoliselt seotud ka Vigala kihelkonnas olev *Konnapere* (1923 *Konnapere*, vrd Kivi-Vigala mõisa Säälä küla all 1726 *Konnoferre Jak*, *Konnoferre Hannus*). Rahvaetümoloogiast modifitseeritud külanime aluseks on tõenäoliselt lisanimi, mis algselt on näidanud päritolu Konuverest. Ka Virumaal on olnud Konuvere: 1765 ja 1782 on mainitud Imastu mõisa kunagist nime *Mönnikorb u. Konofer*, kuid kirjapanekute järgi on see suhteliselt hiline nimi, mis on elanud edasi Imastu mõisa lähedal oleva *Konnavere* kõrtsi ja allika nimes. Sellegi nime esiosa on rahvaetümoloogiliselt ümber mõtestatud. Lõuna-Eesti murretest on registreeritud *kond* : *konnu* ja *kund* : *kunnu*

¹ *vakus* – kuni XVII sajandini eestlaste ja liivlaste haldus- ja maksustusüksus (harilikult 3–6 küla).

² Tärn nime ees tähendab rekonstrueeritud või oletatavat nimekuju.

‘põndak, vilets, harimiseks kõlbmatu maa; luhaheinamaa; laas’, võimalik, et see on ka Otepää *Konovere* lähtekoht. Kuna Konuversid ei ole piisavalt palju, siis ei saa nende põhjal kindlalt otsustada, kas sõna *kond* : *konnu* levila on kokku tõmbunud pärast seda, kui tekkinud oli kohanimi *Konuvere* Läänemaal, ehkki sellele oletusele annab peale Põhja-Eesti kohanimede tuge sõna esinemine Hupelil.

Ununenud tähendusega sõnad kipuvad alluma rahvaetümoloogiale, mis nad kohanimeosades ümber mõtestab, nii on tuttav loomanimetus *konn* : *konna* asendanud rahvaetümoloogia abil mõnes nimes esikomponendi aluseks olnud sõna *kond* : *konnu*.

Malda

Malda on küla Pärnu maakonnas Audru vallas (Audru kihelkonnas), mida on mainitud juba XVII sajandil. Aastal 1601 *Malda*, 1606 *Mallast*, 1624 *Malтта*, 1839 *Malda*. Küla asub kohas, kus Malda oja suubub Audru jõkke. *Malda* võib olla algselt oja nimi, aga kindel see ei ole. Eesti keelest päris sobiva tähendusega vastet sellele nimele ei leidu, lähim on eesti *mald* : *mallu*, *malla* ‘kannatlik, leebe, püsiv’, vrd tegusõna *maldama* ja käändsõna *maldus* : *malduse* ‘püsiv’, soome *maltaa* ‘ennast tagasi hoida jne’, *maltti*, *maltillinen*, karjala *malтта*- ‘osata, tajuda, aru saada’ (neid on Valdek Pall toonud võrdluseks Laiuse kihelkonnas kunagi esinenud nimele **Malde*: 1758 *Auf Malde Johannis Land Hannusse Michle Jaan*, ja oletanud lisanime). Soome keelest leiame ka sõnad *malto*, mis muuhulgas tähendab ‘vaikse veega koht’ ja *maltovesi* ‘vaikne, vooluta koht’, vrd aunuse *maldo* ‘vaikne, vooluta koht jões’, *maldorandu* ‘vaikne rand’. Tuletisi sõnast *malto* esineb ka Soome kohanimedes, eelkõige ajaloolise Häme ja Karjala alade, aga ka Soome läänemurrete ala vesistunimedes. Audru külanimele sobiks vasteks just see.

Eestist võiks võrdluseks tuua Saaremaalt tõenäoliselt sama sõnatüve sisaldavad *Maldru heinamaa*, *Maldru põld*, *Maldru niit* (tekkinud oletatavasti vormist **Maldaru* või **Maldaaru* või **Malduaru*). Mandril on tänapäeva kujult lähedased nimed juba Taani hindamisraamatus esinevad *Malla* ja *Mallavere*, 1241 vastavalt *Mallula* ja *Maleiafer*.

Ehkki nii liite *-la* kui ka osise *-vere* ees on sagedasti isikunimi ja seda tuleks nende nimede puhul esmaselt kaaluda, mainitagu ometi, et mõlemad külad asuvad oja ääres (vastavalt *Malla* oja ja *Silmsi* oja). Mis puutub nimesse *Assamalla*, siis selle teise osise esisilp on kirjapanekutes

järjekindlalt olnud *u*-line, või siis on teise komponendina esinenud *-ma(a)*. Külast ei voola ka läbi suuremat oja. Paul Johansen on pidanud nime *Assamalla* teise osa aluseks sõnu *muld* : *mulla* või *maa*. Seega samase või lähedase häälikulise koostisega nimed ei pruugi olla sugugi sama algupära. Juhul kui Malda küla nimi lähtub tõesti oja suus olnud vaikse veega kohast, tuleb arvesse võimalus, et eestigi keeles on selles tähenduses olnud kasutusel *mald*-tüveline sõna ja see tähendus on hääbunud, või siis on nimeandja tulnud kuskilt mujalt (näiteks soome või karjala) keelealalt.

Soovitusi edasilugemiseks

Eestimaa 1725.–1726. a adramaarevisjon. Läänemaa. Allikapublikatsioon. Tallinn 1990.

Kallasmaa, Marja 1996. Saaremaa kohanimed I. Eesti Keele Instituut, Tallinn.

Kettunen, Lauri 1955. Etymologische Untersuchung über estnische Ortsnamen. Suomalaisen Tiedeakademian Toimituksia. Sarja B, nide 90, 1. Helsinki.

Pall, Valdek 1969. Põhja-Tartumaa kohanimed. I. Toim. M. Norvik. Tallinn, Valgus.

Pall, Valdek 1977. Põhja-Tartumaa kohanimed. II. Toim. M. Norvik. Tallinn, Valgus.